

DIỄN NGÔN PHÊ BÌNH: ĐỐI THOẠI TRÊN NHỮNG LẦN RANH VĂN HỌC

Nguyễn Văn Hùng

Khoa Ngữ văn, Trường Đại học Khoa học, Đại học Huế

Email: nguyenvanhungdhkhhue@husc.edu.vn

Ngày nhận bài: 19/01/2024; ngày hoàn thành phản biện: 01/3/2024; ngày duyệt đăng: 5/3/2024

TÓM TẮT

Nhận diện và khám phá khu vực văn học ngoại biên vừa là khó khăn, thách thức vừa mang lại niềm khoái cảm cho bất kì người đọc nào. Đây là khu vực đang định hình với rất nhiều sự tìm tòi, thử nghiệm của người viết, có thành công lẫn thất bại. Nhìn từ khu vực văn học ngoại biên, nhà phê bình Phan Tuấn Anh đã trình hiện bức tranh đa sắc màu của văn chương Việt Nam và thế giới. Công trình *Những khu vực văn học ngoại biên* của Phan Tuấn Anh không chỉ dừng lại ở việc khám phá các hiện tượng mà còn mang một tham vọng nhận diện sự chuyển động của tư duy sáng tác lẫn nghiên cứu, phê bình. Bởi vậy, công trình của anh có giá trị trong đời sống văn học Việt Nam đương đại nói chung và lĩnh vực nghiên cứu, phê bình văn học nói riêng. Đó như là một tiếng nói đầy bản lĩnh và trách nhiệm của nhà phê bình trước các hiện tượng văn học đặc biệt cần được nhận diện và định vị.

Từ khóa: Phan Tuấn Anh, *Những khu vực văn học ngoại biên*, ngoại biên, diễn ngôn phê bình

Sự xuất hiện của *Những khu vực văn học ngoại biên* không mang lại bất ngờ cho độc giả bởi lẽ nếu dõi theo hành trình kể từ khi bước vào khu vực văn học ngoại biên ngọt ngào hơn 10 năm của Phan Tuấn Anh¹, đây như là một thành quả xứng đáng cho những nỗ lực dấn thân và tài năng, tâm huyết của anh. Trong khi đa phần những người nghiên cứu, đặc biệt là người trẻ luôn tựa vào các hiện tượng văn học đã định hình hoặc thành danh, thì Phan Tuấn Anh lại lựa chọn bước đi trên những lần ranh văn chương, những không gian đang dịch chuyển và những hiện tượng mới khởi sinh làm đối tượng khảo sát. Nhận diện, đánh giá “cái đang là”, “cái sẽ là” đã khó, anh lại

¹ Công trình khoa học đầu tay của Phan Tuấn Anh dưới dạng Khóa luận tốt nghiệp, 2007 - *Truyện tranh và truyện tranh Nhật Bản*, sau này phát triển thành Đề tài khoa học đạt Giải Nhà Sinh viên nghiên cứu khoa học toàn quốc.

dẫn thêm một bước còn gian nan hơn gấp bội, đó là khai mở lối vào bằng một nhận thức, tư duy khác, một hệ phương pháp, bộ công cụ mới tương thích, phù hợp. Có thể nói, trong hành trình chông gai và thú vị ấy, Phan Tuấn Anh trở thành người đồng hành đáng tin cậy giúp người đọc bớt chênch chao trước những vùng đất mới. Không những thế, bằng tinh thần cởi mở, cầu thị, anh luôn khuyến khích người đọc dự phần, đối thoại với các vấn đề anh đặt ra. Có thể nói, đọc Phan Tuấn Anh, chúng ta được hai lần khoái lạc, một khoái lạc cảm nghiệm nơi chính văn bản ngoại biên thú vị anh lựa chọn, và một khoái lạc được kiến tạo từ các thông điệp độc đáo của anh.

1. SỰ KHOÁI LẠC TỪ NHỮNG KHÔNG GIAN VĂN HỌC NGOẠI BIÊN

Những không gian văn học ngoại biên được Phan Tuấn Anh lựa chọn tiếp cận đa phần là mới lạ với cộng đồng diễn giải, thậm chí có những hiện tượng bị hoài nghi về “tính văn chương”, “hiệu ứng thẩm mỹ”, “giá trị nghệ thuật”. Anh phải đối diện với những khó khăn, không chỉ đến từ đối tượng “lệch chuẩn”, “vượt khung”, mà còn từ chính cái nhìn phiến diện, “thiếu thiện cảm” về các hiện tượng ở khu vực ngoại biên. Thế mới hiểu hết sự dũng cảm, dẫn thân, bao hàm cả mạo hiểm, phiêu lưu, đầy ý hướng khoa học của anh.

Khu vực văn học ngoại biên nhận được rất ít sự quan tâm của giới nghiên cứu hàn lâm. Một phần họ cho rằng chưa “xứng tầm”, chưa “chính danh” cho những nghiên cứu nghiêm túc, công phu; một phần, theo tôi, có lẽ họ cảm thấy “bất lực”, “thiếu an toàn” trước những hiện tượng “chưa có trong tiền lệ”, không nằm trong “vùng hiểu biết và kinh nghiệm” của mình. Trên thực tế, có vô vàn những khoảng trống, khoảng trắng cả trong lý luận lẫn thực tiễn nghiên cứu, phê bình về các khu vực văn học ngoại biên cần được khỏa lấp, làm đầy. Trong khi đó, những không gian và hiện tượng văn học ngoại biên vẫn âm thầm tồn tại, trỗi dậy trước sự thờ ơ, ghẻ lạnh của người đọc chuyên nghiệp và phổ thông. Tuy vậy, nhìn ra thế giới, trớ trêu thay, đây là động hướng phát triển tiềm năng trong tương lai cả trong lĩnh vực sáng tạo lẫn nghiên cứu văn học. Bởi lẽ, dù muốn dù không, chúng ta đang sống trong một “ngôi làng toàn cầu”, khi khoảng cách bản địa và quốc tế được rút ngắn hơn bao giờ hết, khi các thiết chế truyền thông đa phương tiện đang gõ cửa từng nhà, kéo mỗi người dự phần vào mạng lưới không giới hạn của nó. Văn chương với hai thành tố quan trọng là chủ thể sáng tạo và chủ thể tiếp nhận không phải là một ngoại lệ. Ý thức được điều này, Phan Tuấn Anh đã chấp nhận mọi khó khăn, thách thức, thậm chí sự bất trắc, rủi ro; mạnh dạn, quyết liệt bước ra khỏi “vùng an toàn”, mở ra cho mình một hướng đi riêng. Những nghiên cứu thuyết phục, giàu hàm lượng khoa học của anh về chuyên đổi hệ hình văn học từ tiền hiện đại, hiện đại đến hậu hiện đại; đặc trưng văn học mạng/máy tính và ngôn ngữ nhị phân; loại hình truyện tranh; hiện tượng thơ Tân hình thức; khuynh hướng Tân lịch sử và hư cấu lịch sử... dần dần đã mang những khu vực

ngoại biên gần gũi hơn với cộng đồng diễn giải. Không những nhận diện, đánh giá, Phan Tuấn Anh còn mạnh dạn đề xuất một hệ quy chiếu riêng tương thích với từng hiện tượng được anh khảo sát, nghiên cứu. Anh luôn tâm niệm “phương pháp đề ra đối tượng và đối tượng cũng đòi hỏi khai sinh ra phương pháp mới” [3, tr.51]. Vì vậy, Phan Tuấn Anh không chấp nhận những nghiên cứu, phê bình của mình chỉ dừng lại ở mức độ khảo tả, tổng hợp, mà anh còn tiếp tục đào sâu, kết nối, suy tư về các hiện tượng nhằm truy tìm các quy luật, cách thức vận hành, cũng như động hướng phát triển, thay đổi trong tương lai. Là người luôn có ý thức đón đầu các xu thế, dù mới thành hình, đang định hình, hoặc sẽ khởi sinh; Phan Tuấn Anh thể hiện cái nhìn viễn kiến qua năng lực khái quát và dự báo sâu sắc của mình. Có thể nói, đây là một tố chất không nhiều người nghiên cứu, phê bình có được, nhất là khi đứng trước những điểm nút của sự thành hình, ranh giới của sự chuyển giao². Lẽ cố nhiên, những thành tựu anh đạt được qua công trình này và nhiều tiểu luận phê bình chưa có dịp công bố chính thức; cùng những khái quát, dự báo cần thêm thời gian để kiểm nghiệm, song tất cả đã góp phần gợi mở một cái nhìn mới, cách nhìn khác, có thể đánh tan những hoài nghi, định kiến của không ít người khi nhìn về vùng không gian này.

Sắc vai “người lữ hành cô độc”, có lẽ anh hiểu hơn ai hết “tiếng nói lạc lõng” (nhưng không lạc thời và lạc điệu) giữa “dàn đồng ca” được bảo trợ bởi các trung tâm quyền lực, các truyền thống văn chương vốn ưu ái cho sự đồng thuận của số đông. Vì thế, anh luôn biết cách tận dụng mọi cơ hội có thể trong các sinh hoạt học thuật, những diễn đàn khoa học, và cả những sẻ chia riêng tư để trình bày, thuyết phục, xiển dương các mối quan tâm của mình về văn học ngoại biên. Lần lượt ba chuyên luận cùng nhiều tiểu luận phê bình được công bố trong 5 năm trở lại đây³, nhận được sự đánh giá tích cực của các nhà văn, nhà nghiên cứu phê bình, và đông đảo công chúng độc giả chính là kết quả tất yếu cho những nỗ lực không mệt mỏi mà chính người trong cuộc như anh mới thấu hết “nỗi đoạn trường”, nhọc nhằn.

---

² Điều này đã được chính Trịnh Bá Đình trong “Lời giới thiệu” công trình *Văn học Việt Nam Đổi mới - từ những điểm nhìn tham chiếu* nhận định là “trái lẽ thường”, thậm chí nhà nghiên cứu còn thể hiện sự tán thưởng, khích lệ khi ngầm so sánh với huyền thoại Hoài Thanh tổng kết Thơ mới khi bước sang tuổi 27, như là “những ngoại lệ tuyệt vời” [tr.8]. Và một lần nữa, những nghiên cứu, phê bình của Phan Tuấn Anh trong công trình *Những khu vực văn học ngoại biên* đã chứng tỏ nhận định trên của Trịnh Bá Đình không hoàn toàn ngẫu nhiên, bốc đồng hay ưu ái.

³ Ba chuyên luận của Phan Tuấn Anh đã được giới thiệu đến đông đảo cộng đồng độc giả gồm: *Gabriel García Márquez và nỗi cô đơn huyền thoại* (Nxb Văn học, Hà Nội, 2015), *Văn học Việt Nam Đổi mới - từ những điểm nhìn tham chiếu* (Nxb Văn hóa - Văn nghệ, Tp. Hồ Chí Minh, 2019), *Những khu vực văn học ngoại biên* (Nxb Hội Nhà văn, Hà Nội, 2020).

Sáng tạo là một cuộc chơi chữ nghĩa, dĩ nhiên là cuộc chơi tư tưởng - thẩm mỹ, chính Phan Tuấn Anh cũng đang dự phần với tư cách người chơi⁴. Với tôi, hành trình chiếm lĩnh khu vực ngoại biên của anh, ở một khía cạnh nào đó cũng là cuộc chơi của riêng anh - cuộc chơi truy tìm, thám hiểm những vùng đất mới. Nghề chơi cũng lắm công phu, một khi đó là cuộc chơi trí tuệ và phần thưởng của nó là sự hiểu biết. Trong khu vực của mình, anh sắm vai chủ trò, đặt luật chơi và mời gọi mọi người tham gia. Một khi chấp nhận cuộc chơi, bước vào thế giới của anh, người đọc phải suy tư, trầm trồ, có khi khó chịu, ức chế bởi những “mật mã” không dễ đoán định, nhiều lúc lời giải “ngược chiều” với những ý nghĩ thông thường. Nhưng chắc chắn tất cả đều nằm trong tầm kiểm soát và dự đoán của anh. Anh luôn hoài vọng về những người chơi thông thái, can đảm, dám vượt qua những định kiến, thách thức mọi giới hạn, để đồng hành cùng anh trong một thế giới bí ẩn, thú vị. Dự phần vào đó, người đọc chắc chắn ít nhiều được khai minh, và trải nghiệm những khoái lạc tinh thần do chính anh mang lại.

2. LỐI VÀO NGOẠI BIÊN NHƯ LÀ ĐỘNG HƯỚNG NGHIÊN CỨU VĂN CHƯƠNG ĐƯƠNG ĐẠI

Cái đích cuối cùng người nghiên cứu, phê bình hướng tới không chỉ nhận diện, phân tích, đánh giá, mà còn xoáy vào bề sâu, bề sau, bề xa, truy tìm bản chất và quy luật vận động, phát triển của các vấn đề, hiện tượng. Với khả năng khái quát, giảm trừ hiện tượng luận, từ những trường hợp cụ thể, cá biệt xuất hiện trong đời sống văn học Việt Nam (hậu) Đổi mới, Phan Tuấn Anh luôn có xu hướng khái quát thành những vấn đề có tính phổ quát, bản thể luận. Các trường hợp riêng lẻ, trong diễn giải của anh thực ra là nằm trong mạng lưới dày đặc các văn bản; không những vậy, dù có đa dạng, triển nở đến đâu, chúng luôn thuộc về một điều kiện, hoàn cảnh nhất định, và bị trói buộc bởi những quy luật, cách thức vận hành nào đó. Dĩ nhiên, động và mở là hai đặc tính không thể thiếu thiết lập nên các quy luật và cả những giới hạn của nó. Cùng với những không gian văn học Việt Nam Đổi mới được anh tham chiếu cận kề, sâu sắc trong chuyên luận xuất bản gần đây⁵ như lý luận phê bình trẻ, sáng tác trẻ, tiểu thuyết về đề tài chiến tranh biên giới, hệ hình thơ ca cổ đô, xu hướng nghiên cứu liên ngành; và đến nay, *những khu vực văn học ngoại biên* tiếp tục được khai mở, càng chứng minh cho ý hướng khoa học xuyên suốt, nhất quán.

---

⁴ Phan Tuấn Anh là tác giả của hai tập thơ được đánh giá có nhiều thể nghiệm, tìm tòi, sáng tạo về tư tưởng và hình thức biểu đạt - *Người ngủ muộn* (Nxb Thuận Hóa, Huế, 2008) và *Đoàn khúc* (Nxb Văn học, Hà Nội, 2013).

⁵ Xem thêm, Phan Tuấn Anh (2019), *Văn học Việt Nam Đổi mới - từ những điểm nhìn tham chiếu*, Nxb Văn hóa - Văn nghệ, Tp. Hồ Chí Minh.

Khám phá những khu vực văn học ngoại biên dĩ nhiên không chỉ có Phan Tuấn Anh, mà nó nằm trong cuộc chuyển đổi hệ hình tư duy lý luận văn học hiện đại, hậu hiện đại trên thế giới và ở Việt Nam. Trước và đồng hành với anh cũng đã có những tiếng nói, những bước đi, những thành tựu; song, dường như phải đến Phan Tuấn Anh trong hai công trình gần đây nhất - *Văn học Việt Nam Đổi mới - từ những điểm nhìn tham chiếu*, và nhất là *Những khu vực văn học ngoại biên*, tất cả mới được nhận thức một cách đầy đủ, toàn diện, kỹ lưỡng. Dù biết những khu vực như tiểu thuyết lịch sử, truyện tranh, thơ tân hình thức, văn học mạng/máy tính, trường hợp Đặng Thân và 3.3.3.9 [những mảnh hồn trần], hiện tượng *Anh chàng xe điện* đã nhận được sự quan tâm, nhận định, đánh giá của người nghiên cứu. Thế nhưng, chừng ấy là chưa đủ, chưa khiến Phan Tuấn Anh thỏa mãn, bởi lẽ anh nhận thấy, đường hướng nghiên cứu của những người đi trước tỏ ra bất khả và có nhiều sự vênh lệch với đối tượng mới, và do đó, vẫn chưa đi đến tận cùng bản thể đối tượng, thậm chí, có những kiến giải chưa hợp lý, chưa trúng, chưa đúng.

Nếu như lối vào “ngoại biên” trong các thực hành của những người nghiên cứu, phê bình trước và cùng thời chủ yếu vẫn tựa vào nền tảng tư duy lý luận văn học tiền hiện đại, hiện đại, với hệ lý thuyết và phương pháp truyền thống; thì trong những nghiên cứu của Phan Tuấn Anh đã xác lập một nền tảng triết - mỹ, một hệ hình lý thuyết và hệ thống phương pháp riêng khác. Đối tượng mới dường như trượt ra khỏi khung mẫu truyền thống, đòi hỏi khai sinh ra phương pháp mới. Xuyên suốt trong các nghiên cứu của anh là sự dẫn đường, soi chiếu của triết học giải cấu trúc, chủ nghĩa hậu hiện đại, lý thuyết văn học hậu hiện đại. Trên nền tảng ấy, anh đã biết trau xuất, chất lọc và sáng tạo ra bộ công cụ mới có thể giúp anh tự tin giải mã các hiện tượng chưa hoàn tất, chưa kết tinh.

Những thuật ngữ, khái niệm có tính phát hiện, lần đầu tiên xuất hiện trong các công trình nghiên cứu của Phan Tuấn Anh, như văn học mạng/máy tính và ngôn ngữ nhị phân, cấu trúc chuỗi/luồng, cộng đồng viết và cấu trúc tam quyền phân lập, mã thi pháp truyện tranh... như là nỗ lực trong suốt một chặng đường dài suy tư, nghiền ngẫm, trải nghiệm. Không chỉ đề xuất những quan niệm, thuật ngữ, bộ công cụ mới mà trước đó chưa từng có trong hệ thống lý luận, lý thuyết văn học ở Việt Nam; để chứng minh tính khả thi, khả dụng, khả tín của lý thuyết, anh đã thực hành nghiên cứu, phê bình trên chính những hiện tượng văn học ngoại biên. Nhờ đó, kiến giải thú vị, có tính phát hiện về hiện tượng mới và cũ luôn tỏ lộ trên các trang nghiên cứu, phê bình của anh. Dù anh tự nhận, tất cả những đề xuất trên chỉ là thành tựu bước đầu, cần đầu tư tu chỉnh, bổ sung, hoàn thiện bởi nhiều nhà nghiên cứu, phê bình, và vận dụng phổ biến trên nhiều hiện tượng đa dạng khác; song, nó là những gợi dẫn quan trọng cho công chúng độc giả cũng như nhà nghiên cứu, phê bình trong việc nhận diện, thông diễn và đánh giá những hiện tượng tương tự. Đây chính là những đóng góp không thể phủ nhận của Phan Tuấn Anh trong công trình của mình.

Các nghiên cứu của Phan Tuấn Anh luôn đi từ tận gốc đến tận cùng vấn đề. Các hiện tượng được đặt định trong tư duy hệ thống, phức hợp, liên ngành. Đọc nhiều, đủ am tường để làm chủ vấn đề; anh biết cách thẩm thấu và “tiêu hóa” tốt các lý thuyết phức tạp, đa chiều, biết đặt đúng chỗ, đúng thời điểm để nó phát huy hết công năng. Vì vậy, những thông điệp về văn học của anh luôn là sự tích hợp các tri thức triết học - mỹ học, triết học ngôn ngữ, lý thuyết văn học hiện đại và hậu hiện đại, lý thuyết thể loại, lý thuyết và lịch sử văn học, lý thuyết diễn ngôn, lý thuyết truyền thông... Với cái nhìn liên ngành, đa hệ thống như vậy, các nghiên cứu, phê bình về văn học ngoại biên của Phan Tuấn Anh thật sự trở thành quảng trường của sự va chạm các lý thuyết, các lối đọc, và tất nhiên, nơi đó không lý thuyết, lối vào nào giữ vai trò độc tôn, đặc trội, mà chúng tương giao, cộng hưởng, khám phá những giá trị và cả những giới hạn trong/của nhau.

Cuốn sách của anh có thể được tiếp nhận từng phần một cách độc lập mà không sợ phá vỡ tính chỉnh thể, nhất quán của nó. Tuy vậy, nếu người đọc tinh ý sẽ thấy phần “Đề dẫn vào nghiên cứu văn học ngoại biên” và phần diễn giải “Văn học dưới những thiết chế truyền thông đa phương tiện” là hai nền tảng có giá trị bản lề để có thể bước vào khu vực văn học ngoại biên. Đây là những nghiên cứu công phu, sâu sắc, tập trung đầy đủ năng lực, tư duy và ý hướng nghiên cứu của anh. Nhiều nhận định hay, sắc sảo, có chủ kiến riêng; nhiều vấn đề phức tạp, đa chiều được soi chiếu, luận giải cặn kẽ; khiến người đọc có thể ngỡ ngàng, thán phục. Khả năng đọc của Phan Tuấn Anh rất rộng, có chiều sâu, tư duy khái quát, tổng hợp vượt trội, được cộng hưởng với những tri thức đa dạng, phong phú và đặc biệt sự trải nghiệm sáng tạo và nghiên cứu phê bình, đã giúp anh luận giải thuyết phục các hiện tượng văn học học búa.

3. DIỄN NGÔN PHÊ BÌNH: ĐỐI THOẠI GIỮA CÁC LẦN RANH

Quả thật, lý thuyết và thực hành nghiên cứu, phê bình của Phan Tuấn Anh luôn khiêu khích các không gian văn học hiện tồn ở Việt Nam. Với cái nhìn cởi mở, nhiều khi có phần cực đoan cần thiết của một người nghiên cứu chuyên nghiệp, anh đã công khai thách thức với quan điểm, cái nhìn, phương pháp của người đi trước. Diễn ngôn đối thoại trong phê bình được anh tận dụng tối đa. Nghiên cứu của anh hiện hữu giữa những tiếng nói, giữa trùng vây các văn bản, trong đó có không ít các điển phạm, khuôn mẫu, truyền thống, huyền thoại. Ở một khía cạnh nào đó, nó thôi thúc, khuyến khích nhận thức và nhận thức lại, tư duy và tư duy lại, kiến giải và kiến giải lại không chỉ một hiện tượng văn chương cụ thể mà đó còn là cả một lối tư duy sáng tạo lần tiếp nhận. Có thể nói, Phan Tuấn Anh đã cấp cho các khu vực ngoại biên tấm danh thiếp, đẩy vùng văn học ngoại biên từ bóng tối ra ánh sáng. Tưởng chừng lâu nay, những khu vực bị cho là “nhẹ đồng cân” như truyện tranh, thiếu “tính văn chương” và “hiệu

ứng thẩm mỹ” như văn học mạng/máy tính với trường hợp 3.3.3.9 [*những mảnh hồn trần*] của Đặng Thân và *Anh chàng xe điện* của Hitori Nakano, mang thân phận “ngoại lai” như thơ Tân hình thức, hay thiếu “tính chân thực” như những hư cấu trong tiểu thuyết lịch sử, trong sự diễn giải của Phan Tuấn Anh lại là những thực thể giàu sức sống, tràn trề năng lượng, và có khả năng bùng nổ, tạo sinh hơn tất thảy. Anh xác quyết, với những động hướng phát triển hiện nay, việc người đọc “bỏ quên” hoặc “chối bỏ” các hiện tượng đó, chắc chắn sẽ rơi vào khoảng chân không, trở nên lạc hậu, thậm chí rơi vào bi kịch “mù chữ”. Vì vậy, thay vì hoài nghi, cả chủ thể sáng tạo lẫn công chúng độc giả cần thay đổi quan niệm, tư duy, chuẩn bị cho mình những hành trang, để một khi các hiện tượng ấy trở nên phổ biến, chiếm lĩnh trung tâm, mọi người không khỏi phải tụt hậu, ngỡ ngàng.

Mã diễn ngôn phê bình trong công trình của Phan Tuấn Anh được kiến tạo bởi những “nhìn lại”, “trườn đi”, “khôi phục lại”, “đi tìm sự thật”, “lần ranh”, “những câu hỏi”, “đáp lời”, “vấn đề”. Một ý hướng hiển lộ, ẩn chứa sự phiêu lưu lẫn tham vọng của người nghiên cứu. Anh dám lật giở, khiêu khích các điển phạm, khuôn mẫu trong lý luận; tư duy, đối thoại lại với các hiện tượng đã định hình; từ đó trả lại địa vị xứng đáng cho văn học ngoại biên. Diễn ngôn nghiên cứu, phê bình của Phan Tuấn Anh luôn đa sắc màu, khi thì đậm chất triết luận, trừu tượng, lúc thì sinh động, cụ thể; khi thì nghiêm cẩn, trường quy, lúc thì tung tẩy, phóng khoáng. Người đọc vì lẽ đó, cảm nhận được chân dung tinh thần và cá tính chủ thể nghiên cứu: riết róng, nhiệt huyết, quyết liệt, giàu năng lượng, và cả sự mộng mơ, tha thiết. Và đó chính là kết quả của sự hiện hữu nhiều trong một nơi anh: nhà thơ, nhà nghiên cứu, phê bình, và cả người đang dự phần vào các thiết chế văn chương và khoa học⁶.

Cũng cần phải nói thêm về cách đặt tên mục của Phan Tuấn Anh là rất sáng tạo, thể hiện tính liên văn bản, ý hướng giải trung tâm/cấu trúc như đúng tinh thần của công trình này. Nó khiến những nghiên cứu, phê bình của anh trở nên sinh động, ấn tượng, giàu tính đối thoại. Kết nối và kết nối liên tục, đối thoại và đối thoại không ngừng, người đọc luôn được đặt tâm thế đồng sáng tạo, đồng khám phá với anh. Do vậy, những bài nghiên cứu, phê bình của Phan Tuấn Anh dù khá “nặng kí” nhưng bớt đi sự nặng nề, hàn lâm, kinh điển. Đó thật sự là một hành trình khám phá tri thức nhân loại, một phiêu lưu “đi tìm sự thật biết cười” (chữ dùng của Umberto Eco). Tính nghiêm túc và tính trò chơi, vùng văn học đặc tuyển và vùng văn học đại chúng, khu vực ngoại biên và khu vực trung tâm dường như là một ranh giới mong manh, dễ san

---

⁶ Phan Tuấn Anh là Hội viên Hội Nhà văn Việt Nam, Hội viên Hội Nhà báo Việt Nam; là tác giả của hai tập thơ, ba chuyên luận, cùng nhiều tiểu luận, phê bình công bố trên các tạp chí khoa học, hội thảo khoa học. Thời điểm công bố các chuyên luận, anh là Phó phòng Khoa học Công nghệ và Hợp tác quốc tế, phụ trách Tạp chí *Khoa học và Công nghệ* của trường Đại học Khoa học, Đại học Huế.

lấp trong sự thông diễn biến ảo của anh. Anh ý thức được rằng cần bao giờ hết sự nghiêm túc, học thuật khi tiếp cận vùng văn học ngoại biên; và ngược lại nhiều lúc phải biết hoài nghi, cười đùa (dĩ nhiên là cái cười mình triết) vào những không gian trung tâm, đặc tuyến. Nghĩa là một khi tư duy được khai mở về phía tự do, khai phóng về tầm trí tuệ, ít định kiến, cứng nhắc; may ra mới có nhiều cơ hội nhận diện, khám phá những khả thể khác đang và sẽ đồng hành cùng chúng ta.

Càng đi vào không gian văn học ngoại biên, có cảm tưởng Phan Tuấn Anh càng cảm nghiệm sâu sắc những khả thể và giới hạn của lý thuyết và những thực hành nghiên cứu, phê bình của mình. Và đây cũng là lúc anh tỉnh táo nhận ra, các hệ thống lý thuyết, bao gồm lý thuyết về văn học ngoại biên do anh đề xuất, hiển nhiên không phải là những gì đơn nhất, xong xuôi, “nó chưa hoàn kết, chưa hoàn tất, còn hứa hẹn những khả thể mới trong tương lai, cũng như đòi hỏi ở người nghiên cứu tri thức tổng hợp về mặt triết - mỹ học hiện đại và hậu hiện đại” [3, tr.51]. Anh truyền đi thông điệp cho người nghiên cứu, phê bình trong thời đại mới: không thể khép mình vào nội tại văn bản, không chỉ sở hữu tri thức chuyên ngành hẹp; mà phải là người am tường nhiều lĩnh vực liên ngành (triết học, mỹ học, văn hóa học, lịch sử, ngôn ngữ học, lý thuyết truyền thông, văn hóa đại chúng...), và phải thức thời, thực tế theo một nghĩa nào đó; nếu không muốn bị bỏ lại phía sau. Có thể nói, sự xuất hiện của *Những khu vực văn học ngoại biên* là đúng thời điểm, và rất có thể là cú huých, động lực để nhà văn, nhà lý luận, nghiên cứu, phê bình, nhà quản lý văn hóa, và đông đảo công chúng độc giả thay đổi quan điểm, cách nhìn, hoặc chí ít biết cách lắng nghe cái mới, cái khác, cái yếu thế, từ chính trung tâm.

Dẫu biết trong một tương lai, cái trung tâm hiện thời sẽ lui vào hậu trường, nhường sân khấu chính cho cái ngoại biên hôm nay; hiện tượng ngoại biên sẽ biến chuyển, thay đổi trong hành trình tiến vào trung tâm, xác lập địa vị chính thống; dẫu biết sẽ xuất hiện thêm nhiều khu vực ngoại biên mới; thậm chí có những khu vực ngoại biên không đủ nội lực, sức sống, hoặc không hợp với điều kiện, tình huống mới thiết lập sẽ bị loại thải; nhưng trước hết, cái cần ngay lúc này đối với người nghiên cứu là phải dẫn thân, đầu tư, mạnh dạn khám phá, nhận diện và gọi tên chúng. Đời sống chính trị, văn hóa, xã hội, tinh thần nói chung, và đời sống văn học nói riêng luôn dịch chuyển không ngừng, nhất là khi “khúc ngoặt phương tiện” đang trở thành động hướng nổi bật, chi phối mọi mặt của đời sống, trong đó có nghiên cứu văn học. Nhân loại trung tâm đã từng đón nhận những “cú sốc” văn hóa, và cũng đã trả giá cho sự ngạo mạn, thiên cận, ảo tưởng của mình khi nhìn về khu vực ngoại biên và tìm cách áp đặt diễn ngôn thống trị nó⁷. Rõ ràng, chúng ta cần dành một sự tôn trọng và hiểu biết

---

⁷ Điều này đã được Claude Lévi Strauss (1908 - 2009) thức tỉnh trong hàng loạt những công trình nhân chủng học, dân tộc học, nhân học về “các dân tộc man dã” như: *Những cấu trúc sơ*

nhất định về những khu vực ngoại biên nếu không muốn đón nhận những “cú sốc” tiếp theo. Bởi dù không tin, hay không chấp nhận, song đó là sự thật như một tất yếu của sự sống, mà mỗi người trong chúng ta không thể chối bỏ. Song, chúng ta có quyền chuẩn bị một tâm thế chờ đợi, một tri thức dày dặn, một cái nhìn hài hòa, để có thể thích ứng, hội nhập và sống cùng. Và với tôi, riêng trong địa hạt văn chương, *Những khu vực văn học ngoại biên* của Phan Tuấn Anh là một trong những chuẩn bị cần thiết ấy.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1]. Phan Tuấn Anh (2015). *Gabriel García Márquez và nỗi cô đơn huyền thoại*, Nxb Văn học, Hà Nội.
- [2]. Phan Tuấn Anh (2019). *Văn học Việt Nam Đổi mới - từ những điểm nhìn tham chiếu*, Nxb Văn hóa - Văn nghệ, Tp. Hồ Chí Minh.
- [3]. Phan Tuấn Anh (2020). *Những khu vực văn học ngoại biên*, Nxb Hội Nhà văn, Hà Nội.
- [4]. Antoine Compagnon (2006). *Bản mệnh của lí thuyết, văn chương và cảm nghĩ thông thường*, Lê Hồng Sâm và Đặng Anh Đào (dịch), Nxb Đại học Sư phạm, Hà Nội.
- [5]. Umberto Eco (2004). *Đi tìm sự thật biết cười*, Vũ Ngọc Thắng dịch, Nxb Hội Nhà văn, Hà Nội.

đăng về thân tộc (1949), *Chúng tộc và lịch sử* (1952), *Nhiệt đới buồn* (1955), *Nhân loại học cấu trúc* (1958), *Tư tưởng hoang dã* (1962), *Những huyền thoại* (1964)...

CRITICAL DISCOURSE: DIALOGUE ON LITERARY BOUNDARIES

Nguyen Van Hung

Faculty of Literature and Linguistics, University of Sciences, Hue University

Email: nguyenvanhungdhkhue@husc.edu.vn

ABSTRACT

Identifying and exploring the peripheral literary area is both difficult and challenging but brings pleasure to any reader. This area is being shaped through extensive exploration and experimentation by writers, marked by both successes and failures. In the peripheral literary area, the critic Phan Tuan Anh has painted a vibrant portrait of Vietnamese and world literature. His work, "Peripheral Literary Areas", not only uncovers phenomena but also aspires to trace the movement of creative thought alongside conducting research and critique. Consequently, his contributions hold significant value within contemporary Vietnamese literary discourse and the realm of literary research and criticism in particular. It serves as a courageous and responsible voice addressing unique literary phenomena in need of identification and positioning.

Keywords: Critical discourse, *Những khu vực văn học ngoại biên* (Peripheral literary areas), peripheral, Phan Tuan Anh.

Nguyễn Văn Hùng sinh ngày 14/02/1984 tại Thanh Hóa. Ông tốt nghiệp cử nhân ngành Ngữ văn năm 2006 và thạc sĩ chuyên ngành Lí luận văn học tại Trường Đại học Khoa học, Đại học Huế vào năm 2009. Ông đã bảo vệ luận án Tiến sĩ chuyên ngành Lí luận văn học năm 2014 tại Học viện Khoa học Xã hội Việt Nam. Từ năm 2015 đến nay, ông là cán bộ giảng dạy tại Khoa Ngữ văn, Trường Đại học Khoa học, Đại học Huế.

Lĩnh vực nghiên cứu: Tự sự học, Lý thuyết chuyển thể văn học - điện ảnh, Lý thuyết thể loại.